

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

**ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

Гуманитарлық сериясы
1997 жылдан бастап шығады

**ВЕСТНИК
ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТА**

Гуманитарная серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-3439

№ 4 (2021)

Павлодар

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета**

Гуманитарная серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания

KZ46VP400029271

выдано

Министерством информации и общественного развития
Республики Казахстан

Тематическая направленность
публикация материалов в области истории,
правоведения и общественных наук

Подписной индекс – 76131

<https://doi.org/10.48081/OPVG6947>

Бас редакторы – главный редактор

Бегимтаев А. И.

к.полит.н.

Заместитель главного редактора

Шамшудинова Г. Т., *доктор PhD,*

ассоц. профессор

Ответственный секретарь

Турлыбекова А. М., *к.и.н., ассоц. профессор*

Редакция алкасы – Редакционная коллегия

Акишев А. А.,	<i>д.полит.н., профессор;</i>
Алтыбасарова М. А.,	<i>к.полит.н., доцент;</i>
Ветренко И. А.,	<i>д.полит.н., профессор (Россия);</i>
Шашкова Я. Ю.,	<i>д.полит.н., профессор (Россия)</i>
Дронзина Т. А.,	<i>д.полит.н., профессор (София, Болгария)</i>
Абдикакимов М. Т.,	<i>доктор PhD</i>
Ермаханова С. А.,	<i>к.социол.н.</i>
Сағиқызы А.,	<i>д.филол.н., профессор;</i>
Кожамжарова М. Ж.,	<i>к.филол.н.</i>
Ахметова Г. Г.,	<i>к.филол.н., профессор;</i>
Уызбасва А. А.,	<i>доктор PhD;</i>
Аубакирова С. С.,	<i>доктор PhD</i>
Альмуханов С. Х.,	<i>к.филол.н., профессор;</i>
Кадыралиева А. М.,	<i>доктор PhD;</i>
Манасова М. М.,	<i>доктор PhD;</i>
Ахмеджанова Г. Б.,	<i>д.ю.н., профессор;</i>
Олжабаев Б. Х.,	<i>к.ю.н., ассоц. профессор;</i>
Ишеков К. А.,	<i>д.ю.н., профессор (Россия);</i>
Таштемханова Р. М.,	<i>д.и.н., профессор;</i>
Азербайев А. Д.,	<i>доктор PhD;</i>
Шокубаева З. Ж.	<i>(тех. редактор).</i>

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели
Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

«САЯСАТТАНУ» СЕКЦИЯСЫ

FTAMP 11.07.13

<https://doi.org/10.48081/RGHD2744>***А. А. Мусагажинова¹, А. М. Турлыбекова²,
Ж. Д. Кабиденова³**^{1,2,3}Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.**ӘЛЕУМЕТТІК ЗЕРТТЕУЛЕРДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК-САЯСИ
ПРОЦЕСТЕРДІ БАҒАЛАУДЫҢ НЕГІЗГІ ТӘСІЛДЕРІ**

Әлеуметтік өзгерістердің күшті факторы – әлеуметтік-саяси процестер болып табылады. Олардың өңірлік және жалпыұлттық ауқымдағы ықтимал деструктивтік серпіні әлеуметтік толқулар, наразылық көңіл-күйлерін белсенді білдіру, олардың әлеуметтік-саяси қақтығыстар, мемлекеттің конституциялық құрылысы мен тұтастығына нұқсан келтіретін әлеуметтік-саяси «жарылыстар» деңгейіне дейін ушығуы қаупі туындайтын қарқындылық пен өткірлікке қол жеткізуге қабілетті.

Қоғамдағы және саясаттағы процестер бір-бірін алмастыратын қоғамдық-саяси жағдайлардың тізбегі немесе жиынтығы болып табылады. Қоғамдағы нақты жағдайды білдіре отырып, қоғамдық саяси жағдай қоғамның белгілі бір даму кезеңінің (немесе оның кез-келген сегменттерінің) нәтижесі және сонымен бірге келесі кезеңнің көп немесе аз маңызды оқиғаларының қарсаңында болады. Басқаша айтқанда, қоғамдық саяси жағдай ерекше маңызды құбылыстарды, процестерді, қатынастарды, мемлекеттерді, елдің, аймақтың қоғамдық-саяси өміріндегі оқиғаларды, олардың белгілі бір уақыт аралығында дамуын қамтиды.

Әлеуметтік дамуды бағалаудың заманауи тәсілі оның экономика, Әлеуметтік сала және халық сияқты элементтерін жан-жақты қабылдауға негізделген. Бұл әртүрлі әлеуметтік және экономикалық мақсаттардың жиынтығы тұрғысынан қарастырылатын көп өлшемді процесс. Егер біз тек экономикалық даму туралы айтатын болсақ та, ол әдетте әлеуметтік дамумен

бірге қарастырылады. Әлеуметтік-экономикалық даму мынадай аспектілерді қамтиды: өндіріс пен табыстың өсуі; қоғамның институционалдық, Әлеуметтік және әкімшілік құрылымдарындағы өзгерістер; қоғамдық санадағы өзгерістер; дәстүрлер мен әдеттердегі өзгерістер.

Кілтті сөздер: әлеуметтік даму, әлеуметтік жағдай, әлеуметтік саясат, өмір сапасы, қоғамның сенімі, мемлекеттік басқарудың тиімділігі.

Кіріспе

Әлеуметтік процестердің динамикасын бақылау, біздің ойымызша, әлеуметтік-экономикалық, рухани-мәдени, экологиялық, криминогендік, әскери-саяси және басқа жағдайды бағалаумен қатар, қоғамдағы өзгерістер мониторингінің тәуелсіз түріне бөлген жөн. Әлеуметтік-саяси құбылыстар мен процестер салыстырмалы түрде тәуелсіз сипатқа ие және қоғамдық өмірдің өзара тығыз байланысты екі саласына бөлінеді: қоғамның әлеуметтік (әлеуметтік құрылымы) және қоғамның саяси (саяси жүйесі). Олардың әрқайсысында көптеген құрылымдық элементтер бар, олардың жағдайы мен дамуы әлеуметтік жүйенің тұрақтылығы мен мемлекеттің қауіпсіздігіне байланысты. «Шиеленісті тудыратын факторлардың теріс әсерін өтейтін шаралардың уақтылы қабылдануы әлеуметтік-саяси процестерді басқаруға мүмкіндік береді» [1].

Қоғамдық-саяси жағдай дегеніміз-белгілі бір жағдайды, әлеуметтік-саяси саладағы жағдайды қалыптастыратын, әлеуметтік-саяси субъектілер мен күштердің арақатынасы мен тепе-теңдігін белгілейтін және саяси ортаға да, тұтастай қоғамға да әсер ететін бірқатар жағдайлар, факторлар мен жағдайлардың жиынтығы.

Мұндай жағдайларға, факторларға және жағдайларға мыналар жатады: әлемдік саясат (контекст); әлемдік экономикалық конъюнктура; маңызды ресурстардың болуы немесе болмауы (шикізат, технологиялық, әкімшілік, ғылыми, ақпараттық, адам және т.б.); саяси жүйенің даму дәрежесі; халықтың өмір сүру деңгейі және жалпы мәдениеті; тарих; жеке фактор; коммуникативті инфрақұрылым; ұлттық, аймақтық немесе діни дәстүрлер және т.б. осы және басқа факторлардың әсері өзгермейтін сипатта болмайды. Олардың комбинациясы процедуралық, динамизммен ерекшеленеді, кейбіреулердің күшеюі басқалардың әлсіреуімен, жоғалуымен немесе бейтараптандырылуымен бірге жүреді. Сонымен қатар, жағдайға әлеуметтік және саяси маңызды әсер етуі мүмкін жаңа жағдайлар пайда болуы мүмкін.

Қоғамдағы және саясаттағы процестер бір-бірін алмастыратын қоғамдық-саяси жағдайлардың тізбегі немесе жиынтығы болып табылады. Қоғамдағы нақты жағдайды білдіре отырып, қоғамдық саяси жағдай қоғамның белгілі бір даму кезеңінің (немесе оның кез-келген сегменттерінің) нәтижесі және сонымен бірге келесі кезеңнің көп немесе аз маңызды оқиғаларының қарсаңында болады. Басқаша айтқанда, қоғамдық саяси жағдай ерекше маңызды құбылыстарды, процестерді, қатынастарды, мемлекеттерді, елдің, аймақтың қоғамдық-саяси өміріндегі оқиғаларды, олардың белгілі бір уақыт аралығында дамуын қамтиды.

Кез-келген қоғамдық саяси жағдай: а) жетілу (көріну) және нақтылық (сенімділік) дәрежесімен; б) Әлеуметтік және саяси субъектілер қызметінің сипатымен; в) әр түрлі әсер ету, айқындық және қауіп дәрежесіндегі тәуекелдердің болуымен; г) шешу және даму әлеуетімен; д) даму бағытымен ерекшеленеді [2].

Материалдар мен әдістер

Қоғамдық саяси жағдайдың мазмұнды-құрылымдық компоненттері: а) қоғамдық-саяси өмірдің шарттары мен жағдайлары; б) қатысушы субъектілердің сандық және сапалық сипаттамалары; в) іс-әрекет ауқымы, уақыт аралығы, ол қамтитын әлеуметтік кеңістік; г) адамдардың қоғамдық санасы мен психологиясындағы жағдайдың қажеттіліктер, мүдделер, тұжырымдамалар мен бағдарламалар призмасы арқылы көрінісі (субъектілерді бағдарлаудың тікелей әлеуметтік-психологиялық негізі); д) шешілетін міндеттердің деңгейі, олардың қоғамдық-саяси жүйенің жұмыс істеуіне әсер ету; е) осы проблемаларды шешу жөніндегі қызмет нәтижелері.

Қазақстанда нақты елді мекенде, тұтастай алғанда, елдегі байқалатын әлеуметтік-саяси ахуал тұрғысынан халық арасында мерзімді әлеуметтік зерттеулер жүргізіледі. Қазіргі Қазақстандағы әлеуметтік-саяси процестерді зерттеудің негізгі бағыттары ерекшеленеді, олардың ішінде: Қазақстандағы ағымдағы қоғамдық-саяси жағдайды талдау; саяси жаңғырту мәселелерін кешенді зерттеу; қоғамдық-саяси процестерді болжау және модельдеу; саяси институттардың, этносаралық және конфессияаралық қатынастардың жай-күйін, діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл мәселелерін талдау; ағымдағы медиа процестер мен ақпараттық трендтерді зерделеу. Қабылданған бағыттар аясында жергілікті тұрғындар арасында сауалнама жүргізу барысында пысықталатын нақты мәселелер әзірленді.

Социологиялық зерттеудің мақсаты Қазақстандағы соңғы оқиғалар барысындағы әлеуметтік-саяси өзгерістерді, сондай-ақ жоспарлы сипаттағы, бірақ карантин жағдайында басқа форматқа ие болуы мүмкін реформалау

процестерін ескере отырып, өңіріндегі қоғамдық дамудың негізгі бағыттарын зерделеу болып табылады.

Кешенді бағалау талдау және жоспарлау құралы; өңірдегі қоғамдық-саяси ахуал жағдайының индикаторы; барлық маңызды күштер мен субъектілердің қызметін салыстырмалы бағалау критерийі; бұрын қабылданған басқарушылық шешімдердің тиімділігі және оларды іске асырудың толықтығы көрсеткіші; жағдайды дамытудың ықтимал нұсқаларын және болашақта күтілетін нәтижелер көрсеткіштерін таңдаудың негізі; даму стимуляторы болып табылады. Кешенді бағалау негізінде аймақтағы қоғамдық-саяси жағдайдың одан әрі дамуын, оның ішінде кез-келген параметрлер өзгерген кезде болжауға, сондай-ақ саясаттың немесе қызметтің перспективалық және тиімді стратегиясын модельдеуге, анықтауға болады.

Сонымен бірге әлеуметтік зерттеудің негізгі бағыттары: әлеуметтік әлауқат, әлеуметтік-экономикалық жағдай, билік пен мемлекеттік органдарға деген көзқарас, қоғамдық-саяси жағдай және наразылық әлеуеті болуы мүмкін.

Сондай-ақ дамудың әртүрлі аспектілерін зерттеудің жандануы байқалады Қазақстан өңірлерінің Бұл бір жағынан, болуымен және кейбіреулерімен байланысты жағдайларда-аумақтық-кеңістіктік ерекшеліктердің күшеюі құрылымы. Екінші жағынан, саясатты қалыптастыру жағдайында арттыру мақсатында өңірлерді әлеуметтік-экономикалық бағытталған зерттеулер қажет. Экономикалық, әлеуметтік-саяси, әлеуметтік-мәдени, жекелеген өңірлердің экологиялық және басқа да артықшылықтары мен тәуекелдері [3].

Нәтижелер және талқылау

Кез-келген заманауи демократиялық мемлекет өз азаматтарының өмірін жақсартуға тырысады. Осыған байланысты бастысы-өмірдің барлық салаларының гуманистік бағдары, адамның әлеуметтік даму құралдарынан оның мақсатына айналуына мүмкіндік беретін әлеуметтік жағдайлардың біртіндеп қалыптасуы. Әлеуметтік басқаруда бұл билік пен халық арасындағы кері байланыстың тиімді және жақсы жолға қойылған жүйесінің рөлін арттырудан көрінеді, соның арқасында билік құрылымдары статикада да, динамикада да болып жатқан өзгерістерді көруге мүмкіндік беретін әртүрлі және объективті әлеуметтік ақпаратқа сүйене отырып, басқарушылық шешімдер қабылдауға мүмкіндік алады. Әлеуметтік әл-ауқатқа көптеген факторлар әсер етеді. Объективті факторларға мыналар жатады: өмір сүру деңгейі, қоғамдағы экономикалық, саяси, әлеуметтік-мәдени өзгерістер. Субъективті арасында мыналарды бөліп көрсетуге болады: әлеуметтік жүйенің тұрақтылығы, болашаққа деген сенім, әл-ауқат сезімі.

Әлеуметтік әл-ауқаттың эмпирикалық зерттеулерінің өзектілігі олардың практикалық маңызы зор екендігімен байланысты, олардың нәтижелері

аймақтардың әлеуметтік саясатын әзірлеу және жүзеге асыру саласында қолданылады.

Жалпыланған индикаторды алудың маңыздылығы – әлеуметтік басқарудың белгілі бір міндеттерін шешудегі жетістіктер көбінесе халықтың әртүрлі санаттарының әлеуметтік әл-ауқатымен анықталады, яғни адамдардың қазіргі әлеуметтік жағдайға қатынасы, олардың әлеуметтік бейімделу ресурстары және қоғам дамуының белгілі бір бағытын қолдауға дайын болуы немесе егер ол олардың мүдделеріне қайшы келсе, оған қарсы тұру.

Қанағаттану деңгейін анықтайтын негізгі факторлардың қатарына жеке және отбасылық қауіпсіздік, материалдық әл-ауқат, мақсаттарға қол жеткізу, шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыру, қолайлы климат, лайықты әлеуметтік мәртебе, тиімді бейресми әлеуметтік байланыстардың болуы, әлеуметтік тұрақтылық, болашаққа деген сенімділік, жайлы өмір сүру ортасы, жақсы денсаулық және т. б. жатады.

Материалдық әл-ауқат оның өмір сүруінің материалдық жағының қанағаттануымен, оның қауіпсіздігінің толықтығымен, материалдық байлықтың тұрақтылығымен анықталады. Олардың қаржылық жағдайын қабылдау объективті экономикалық факторлармен (жалақы, тауарлар мен қызметтерге баға деңгейі) және субъективті (құндылықтар жүйесі, бұрынғы өмірлік тәжірибе, қажеттіліктер, әлеуметтік үміттер) анықталады. Өмір сапасы – бұл әр түрлі іс-әрекетте де, өмірде де көрінетін адамдардың қажеттіліктері мен мүдделерінің бүкіл кешенін қанағаттандыру дәрежесі және толықтығы. Өмір сапасының проблемасы еңбек жағдайларын, нәтижелері мен сипатын, адамдардың өмір сүруінің демографиялық, этнографиялық және экологиялық аспектілерін қамтиды. Бұл проблемада құқықтар мен бостандықтарға, мінез-құлық және психологиялық аспектілерге, жалпы идеологиялық және мәдени негізге байланысты заңды және саяси аспектілер бар.

Кез-келген прогрессивті қоғамды дамытудың түпкі мақсаты-адамдардың ұзақ, сау және материалдық тұрғыдан гүлденген өмірі үшін қолайлы жағдайлар жасау. Халықтың өмір сүру деңгейінің өзгеру тенденцияларын талдау қоғамның бұл тапсырманы қаншалықты тиімді орындағанын бағалауға мүмкіндік береді. Әлеуметтік мәселелерді шешуге Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясаты бағытталған.

Бүгінгі таңда биліктің алдында маңызды міндет түр-нақты нәтижелерге бағдарланған және ескірген басқару технологияларына емес, ел тұрғындарының әлеуметтік әл-ауқатын жақсартуға бағытталған бюджеттерді қалыптастыруға негізделген өз өкілеттіктерін орындау тиімділігін арттыру. Билік жекелеген аймақтар мен тұтастай мемлекеттің мақсатты әлеуметтік саясатына назар

аудар атырып, өзінің жауапкершілік тетігін кеңейту туралы мәлімдеді. Бірақ бұл әлеуметтік саясатты ғылыми негіздеу деңгейін айтарлықтай арттыруды талап етеді. Әлеуметтік мәселелерді уақтылы анықтау және шешу үшін халықтың әртүрлі топтарының жүргізіліп жатқан әлеуметтік реформаларға қанағаттануы немесе қанағаттанбауы туралы қоғамдық пікір динамикасында зерттеу қажет.

Коронавирустық Пандемия адамдардың өміріне қауіп төндірді және сонымен бірге әлемдік экономиканы жаңа жаһандық дағдарыстың шегіне жеткізді. 2020 жылы шикізат тауарлары бағасының жаһандық құлдырауынан түсетін кірістердің азаюы сыртқы дағдарыстардың салдары Орталық Азия елдеріндегі экономикалық өсуді күрт қысқартып, ұзақ мерзімді тұрақты даму үшін ресурстарды қажет ететін өсу модельдерінің дәрменсіздігін әшкерелеген 2008 жылғы жаһандық қаржы дағдарысы мен 2014–2015 жылдардағы валюталық дағдарыстың үрдістерін қайталайды. Қалыптасқан жағдайда елдер Үкіметтері әлеуметтік-экономикалық жағдайды реттеудің тиімді тәсілдерін табуы қажет. Халықтың осал топтарын тез қамту мақсатында әлеуметтік қорғауды кеңейту әр елде Covid-19-ға қарсы күрес стратегиясының негізі болуы керек. Бұл үшін ресурстары шектеулі үкіметтер ең тиімді бағдарламаларды әзірлеу үшін өткен тәжірибе мен ғылыми мәліметтерге жүгінуі керек.

Әлеуметтік қорғаудың жаңа бағдарламаларын әзірлеу және енгізу уақыты қажет етеді, сондықтан үкіметтер барлық адамдардың негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жеткілікті ресурстарға ие болуын қамтамасыз ету үшін қолданыстағы бағдарламалар мен платформаларға сүйенуі керек. Барлық тәсілдер үшін әмбебап тәсілдер жоқ; әр ел бұрыннан бар механизмдерді бағалауы керек, содан кейін оларды қалай кеңейтуге немесе басқа жолмен реформалауға болатындығын шешуі керек.

Бүгінде Қазақстан ашып отырған үкіметтік көмек бағдарламасы күйзелістердің осал халыққа әсерін жұмсартуға ықпал етеді. Соңғы уақытта шаралары едәуір күшейтілген елдің әлеуметтік қамсыздандыру жүйесі дағдарыстар кезінде тұрақтандырығыш ретінде маңызды рөл атқарады. Дегенмен, қаржыландырудың негізгі моделін талдау ұзақ мерзімді перспективада қолданыстағы тәсілдің тұрақсыздығын көрсетеді. Салық түсімдерін жинауды жақсарту және әлеуметтік көмек бағдарламасын әкімшілендіру – болашақта әлеуметтік қамсыздандыру жүйесінің орнықтылығын қамтамасыз ету үшін қажетті базалық реформалар.

Пандемияның өзі де, оған қарсы күрес жөніндегі шаралар да халықтың әртүрлі топтарының қорғалуының тым әркелкі деңгейін тағы да атап көрсетті, бұл атаулы әлеуметтік көмек көрсетудің кезекті драйвері болады.

Адамдар үшін өмір сүру сапасы олардың өмірлеріне қойған мақсаттарынан ажырамас, яғни кең мағынада өмірдің тиімділігімен байланысты және олардың жеке өміріне қанағаттанумен ғана емес, сонымен бірге елдегі және әлемдегі жағдайына қанағаттанумен де байланысты адамдардың әл-ауқатына әсер етеді.

Облыс халқын мазалайтын өзекті ішкі проблемалардың ішінде: медициналық қызмет көрсету сапасы, қолжетімді бағамен тұрғын үй сатып алу мүмкіндігі, теңгенің девальвациясы, инфляция, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығының нашар жағдайы, жұмыс орындарының қысқаруы, білім беру қызметтерінің сапасы, әлеуметтік кепілдіктердің жеткіліксіздігі, еңбекақы, зейнетақы, жәрдемақы төлеу деңгейі, жастарды жұмысқа орналастыру, ауыз сумен қамтамасыз ету, ЖЖМ бағасының өсуі, сыбайлас жемқорлық, маскүнемдік және нашақорлық.

Ауылдық жерлердегі әлеуметтік көңіл-күй цифрландыру, жұмысқа орналасу проблемаларының шешілмеуінен туындады. Өңірде ауылдың әлеуметтік инфрақұрылымын дамытудың нақты қажеттілігі бұрынғысынша бар. Бүгінгі күні қала және ауыл халқының өмір сүру деңгейіндегі сәйкессіздіктердің ұлғаюы жалғасуда, яғни кірістерде айтарлықтай өңірлік айырмашылықтар байқалады. Сондықтан Қазақстан Республикасының экономикасын дамытудың басым бағыттарының бірі ауылдық аумақтарды дамыту болып табылады. Осы бағыттың өзектілігі мен басымдығы экономикалық перспективалы және тыныс-тіршілік үшін қолайлы аумақтарда халықты шоғырландыру есебінен ауылдық қоныстануды оңтайландыру негізінде ауылдың (ауылдың) тыныс-тіршілігін қамтамасыз етуге қалыпты жағдайлар жасау, ауылдық даму бағдарламаларын ықпалдастыру арқылы Ауылдық аумақтар әлеуетінің өсуін қамтамасыз ету жөнінде шаралар қабылдауға бағдарланған мемлекеттік бағдарламалардың іске асырылуымен расталады.

Бизнесті дамыту бағдарламаларын іске асыру және оған ауыл халқын тарту арқылы мемлекеттік қолдаудың арқасында оң өзгерістер байқалады. Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай бизнесті дамытудың 2017–2021 жылдарға арналған «Еңбек» бағдарламалық құжаттарының «Бизнестің жол картасы 2020» бизнесті қолдау және дамыту бағдарламасымен үйлесуі ауылдық елді мекендерде кәсіпкерлердің бизнес бастамаларын кеңейтуге ықпал етті, жұмыс орындарының өсуіне және ауылдық жерлерде еңбекке деген сұранысты ынталандырды.

Қазіргі қоғамда ауыл агроөнеркәсіп орталығы болып табылады, қала халқын азық-түлікпен қамтамасыз ету, сондықтан ауылдарды дамытудың стратегиялық маңызы бар, өйткені бүкіл әлемде бар азық-түлік қорының жетіспеушілігі.

Қазіргі қазақстандық ауылдарда бірқатар проблемалар бар, оларды шешу ауылдың дамуы мен болашағы ғана емес, қаланың дамуы да байланысты. Мысалы, ауылдарды сақтау қажеттілігі. Жастардың көпшілігі ауылдан кетеді жұмыс іздеу немесе білім алу, бірақ өкінішке орай қайтып келмейді керісінше, олар қалаларда тұрады. Бұл біртіндеп қысқартуға әкеледі ауыл халқы. Бос, жойылып бара жатқан ауылдар бар, бұл пайдалы емес елдің экономикалық дамуы үшін [4].

Тиімді мемлекеттік басқаруды айқындау халықтың өмір сүру сапасының сипаттамалары мен индикаторларының оң өзгерісінде көрсетілуге тиіс. Мемлекеттік органдардың, оның ішінде жергілікті органдардың қызметі жұртшылықты алаңдатып отырған проблемаларды шешуге бағытталған. Мемлекеттің функциялары оның мәнін білдіретін және мемлекеттің қоғам өміріндегі рөлі мен мақсатын ашатын негізгі міндеттерді шешуге бағытталған қызметтің негізгі стратегиялық бағыттары болып табылатындығын атап өткен жөн.

Мемлекет дамуының белгілі бір кезеңінде қоғам өзі үшін не маңызды екенін, мемлекетке не жүктейтінін, оған қандай функциялар жүктейтінін анықтай бастайды. Содан кейін «Мемлекеттік қызметтер» санаты пайда болады, яғни азаматтар мен заңды тұлғалардың мемлекеттік құрылымдармен қарым-қатынас жүйесі.

Мемлекеттік басқару тиімділігінің белгілі бір түрлері бар, олар мемлекеттік органдардың елдегі басқару міндеттерінің алуан түрлілігіне негізделген: экономикалық тиімділік мемлекеттің тиімді экономикалық саясат жүргізетіндігінде, экономикалық өсу, инвестициялардың өсуі және т. б. сияқты түрлі құбылыстар мен процестердің тиімді жүруін қадағалайтындығында; әлеуметтік тиімділік басты міндетті – халықтың өмір сүру сапасы мен деңгейін арттыруды көздей отырып, әлеуметтік саладағы, жұртшылықтың әлеуметтік проблемаларын шешудегі Мемлекеттік басқарудың тиімді қызметін айқындау мүмкіндігінен тұрады; экологиялық тиімділік елде қоршаған ортаны пайдалану мен табиғат қорғау шараларын іске асырудың қаншалықты тиімді екендігі туралы айтуға мүмкіндік береді; сыртқы экономикалық тиімділік басқа мемлекеттермен өзара тиімді экономикалық ынтымақтастықпен, Халықаралық еңбек бөлінісімен және т. б. байланысты. Мемлекеттік басқарудың тиімділігі көбінесе азаматтардың орталық, жергілікті билік органдарына деген сенімімен анықталады.

Жергілікті басқару саласындағы сенімнің маңызы ерекше зор, өйткені жергілікті органдардың ішкі ортасында да, жергілікті қоғамдастықпен де қарым-қатынас пен өзара іс-қимыл жергілікті органдар мен қызметкерлердің халыққа жақын болуына байланысты аз формалды және дербестендірілген

болуы керек. Сенім ынтымақтастықты, серіктестік қатынастарды болжайды, яғни басқару мәселелеріне халықтың қатысуын арттыру арнасында азаматтар мен жергілікті билік органдары арасында қатынастар құрылуы тиіс. Институционалдық сенім конструктивті көлденең және тік байланыстарға ие тұрақты және интеграцияланған қоғамды қалыптастыру факторларының бірі ретінде әрекет етеді. Сондай-ақ, сенім топтық сәйкестіктерді қалыптастыруда, әртүрлі топтар мен қауымдастықтарға қатысуды түсінуде, ынтымақтастық пен ынтымақтастыққа жаңа қатынастарында маңызды рөл атқарады. Сондықтан институттарға деген сенімнің жеткілікті деңгейі тұрақты қоғамның маңызды сипаттамасы болып табылады [5].

Мемлекетке деген сенім «саяси элиталардың, Үкіметтің, мемлекеттік мекемелердің біліктілігіне, адалдығына, адалдығына, шыншылдығына, адалдығына деген сенімділікті» білдіреді. Сондықтан диаграмманы талдау халықтың белгілі бір мемлекеттік және қоғамдық институттарға қатынасының деңгейін көрсетеді.

Әлеуметтік-экономикалық проблемаларды тиімді шешу елдің демографиялық саясатының табыстылығын айқындайды. Қазақстанда көші-қон саясатының тұжырымдамалық негіздерін кенейтуді талап ететін алғышарттар бар. Біріншіден, республика үлкен транзиттік-көші-қон торабына айналуға. Екіншіден, осының аясында ішкі сын-қатерлер туындайды. Тек соңғы бес жылдың ішінде елге келген шетелдік азаматтардың 300 мыңға жуығы қызмет бойынша келді, ал 204 мыңын Отанына оралған оралмандар құрайды. 2019 жылғы маусымда көші-қон процестерін реттеу мәселелері бойынша заң жобасы ұсынылды, ол этникалық қазақтардың оралман мәртебесін алу рәсімін жеңілдетеді. Ел ішінде де көші-қон белсенділігінің қарқыны артуға.

Көші-қон проблемаларын зерттеу саласы орасан зор. Талдау көші-қон себептерін және оның көші-қон байланысы және әлеуметтік мобильділік үшін салдарлар қалалардағы әлеуметтік дезорганизация, көші-қонның қоғамның этноәлеуметтік құрылымы, жеке және топтық көші-қон мінез-құлқының әлеуметтік-психологиялық тетіктерін анықтау және нақтылау [6].

Сыртқы көші-қонның негізгі себептері (еңбек көші-қонын қоспағанда): тарихи отанына оралуға деген ықылас; өзінің материалдық әл-ауқатын жақсартуға ұмтылу; өзін-өзі іске асыру мүмкіндіктері; этносаралық және тілдік сипаттағы проблемалар болып табылады.

Ішкі көші-қонның негізгі себептері, негізінен, әлеуметтік-экономикалық, ауылдағы жұмыссыздық, ауыл тұрғындарының еңбекақысының төмендігі, медициналық-білім беру және ақпараттық-мәдени инфрақұрылымдардың әлсіздігі, тұрмыстық проблемалар (таза судың, теңгерімді тамақтану

ассортиментінің болмауы, жылыту проблемалары (газға, көмірге және отынға бағаның жоғары болуы), экологиялық проблемалар және т. б. болып табылады.

Көші-қон үрдістерінің әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік мәдени дамуына әртүрлі салдары бар екенін атап өткен жөн. Оларға, әдетте, қабылдаушы аймақтар халқының этномәдени құрамының өзгеруі, қабылдаушы аймақтардың инфрақұрылымына жүктеменің артуынан туындаған әлеуметтік шиеленістің өсуі жатады [7].

Әр бір облыс аумағында белгілі бір мағынада сақталып отырған әлеуметтік-экономикалық және саяси шиеленіс коммуналдық тарифтердің өсуімен, азық-түлік, отын бағасының өсуімен, дәрі-дәрмек бағасының өсуімен, ұлттық валютаның құлдырауымен байланысты халықты әлеуметтік белсенділікке итермелейді. Мұндай жағдайда азаматтар өздерінің құқықтары мен мүдделерін іске асыру жолдарын табуға тырысады. Халықтың наразылығы тек прогрессивті ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік белсенділіктің регрессивті формаларында да жүзеге асырыла бастайды.

Әлеуметтік наразылықтың өсуіне азаматтар ұсынатын медициналық және білім беру қызметтерінің сапасыздығымен байланысты қоғамдық өмірдің екі маңызды құрамдас бөлігі де үлкен әсер етеді.

Сонымен қатар, мемлекеттің ең жоғары мақсаттары, демократиялық ұйымдасқан қоғамның бүкіл саяси өмірі қарапайым азаматтардың қажеттіліктері мен ұмтылыстарын қанағаттандыру, бейбітшілік пен өркендеуді қамтамасыз ету болып қала береді. Елдің жолын таңдаудың дәлелі-қоғамда туындайтын көптеген әлеуметтік-экономикалық және саяси мәселелерді дәйекті түрде шешуге арналған әртүрлі мемлекеттік бағдарламалар.

Қазақстанда түрлі топтардың институционалдандыру және саяси қатысу процестерінің деңгейі жеткілікті жоғары күйінде қалып отыр. Саяси процестерді институционализациялаудың аяқталмауы партиялар мен қоғамдық ұйымдар мен қозғалыстардың функцияларын нақты ажыратудан көрінеді. Алайда, бұл бағытта белгілі бір кадамдар жасалып жатқаны сөзсіз.

Қоғамның саяси жүйесінің жұмыс істеуінің динамикалық процесі, ол аналитикалық түрде салыстырмалы түрде тұрақты саяси жағдайларға ауысады. Саяси жағдайдың өзі, саяси жүйенің және оның барлық компоненттерінің жұмыс істеуі нәтижесінде, белгілі бір кеңістік-уақыт шеңберіндегі қатысушы тараптардың қоғамдық-саяси өміріне қатысушылардың қажеттіліктерін, мүдделерін, міндеттерін, мақсаттарын іске асыруға негізделген акторлық субъектілердің орналасуы және саясаттағы күштердің арақатынасы болып табылады [8].

Қорытынды

Әлеуметтік-саяси жағдайды саяси зерттеудің прагматикалық нәтижесі оған ықпал етуді ұйымдастыруды және жүзеге асыруды ақпараттық қамтамасыз ету болып табылады. Саяси жағдайға ықпал етуді ұйымдастыру және жүзеге асыру тетігі мынадай бірқатар негізгі міндеттерді шешуді қамтиды: саяси жағдайдың пісіп-жетілуі, оның жай-күйі мен жұмыс істеу үрдістері туралы ақпарат, оның ішінде болжамды ақпарат алу; оның жұмыс істеуі нәтижесінде ықтимал қауіп-қатерлерді немесе пайданы айқындау; көпдеңгейлі саяси ахуал үшін негізгі мақсатты айқындау және оған қол жеткізу жөніндегі іс-қимыл стратегиясын әзірлеу; саяси жағдайға ықпал етудің нақты шаралары мен іс-шараларын әзірлеу; тиімді жоспарда саяси жағдайға ықпал етуді жүзеге асыру үшін қажетті өз күштері мен құралдарын бағалау; саяси жағдайға ықпал ету процесінде пайдаланылатын күштер мен құралдар үшін мақсаттар мен міндеттерді нақты айқындау; саяси жағдайға ықпал етудің қойылған міндеттерінің орындалуын бақылау жүйесін әзірлеу; әсер ету нәтижесінде оның жұмыс істеуінде ықтимал ауытқуларды анықтау үшін саяси жағдайдың тұрақты мониторингін ұйымдастыру және қажет болған жағдайда ықпал ету шараларын түзету.

Әлеуметтік ғылымның негізін құрайтын әлеуметтік құбылыстар жаратылыстану ғылымдарымен салыстырғанда ғылыми түсіну және нәтижелерді бекіту үшін жеткілікті күрделі. Сонымен бірге, қоғамда болып жатқан процестерді зерттеу қажеттілігі барған сайын өткір бола түсуде және қоғамдық пәндердің кең спектрінің негізі болып табылатын нақты ғылыми-зерттеу әдіснамасын ұйымдастыруды талап етеді.

Елдің басты бағытын жан-жақты дамыту үшін қолайлы жағдай жасауға ұмтылған мемлекет әлеуметтік сипаттағы мәселелерге барынша байыпты және кәсібилікпен қарауға тиіс. Қалыптасқан қаржы-экономикалық мәселелерге байланысты іс жүзінде бүкіл әлемде халық өзінің болашағына қатысты бейхабар жағдайда болды. Бұл жағдайда барлық өзгерістердің берік құқықтық негізін құрайтын негізгі құқықтық реттеуші ретіндегі мемлекеттің рөлі өте маңызды [9].

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Методология оценки социально-политической обстановки в обществе в интересах обеспечения национальной безопасности. [Электронды ресурс]. – <https://euroasia-science.ru/pdf-archiv/49-54-rodachin-v-m/>

2 Митрошенков, О. А. Общественно-политическая ситуация в местном самоуправлении : методы и критерии оценки. [Электронды ресурс]. – file:///C:/

Users/User/Downloads/obschestvenno-politicheskaya-situatsiya-v-mestnom-samoupravlenii-metody-i-kriterii-otsenki.pdf

3 **Валитова, З. Х., Есимова, А. Б.** Қазақстан өңірлері : зерттеу тәжірибесі. [Электронды ресурс]. – <https://vestnik-humanitar.tou.edu.kz/storage/journals/34.pdf>

4 **Бегімтаев, А. И., Артықбаева, Г. Т., Жаяубаева, Р. Г.** Қазақстан ауылдарының жай-күйі мен даму перспективалары : әлеуметтік талдау. [Электронды ресурс]. – <https://vestnik-humanitar.tou.edu.kz/storage/journals/29.pdf>

5 **Ширяева, В. А., Ленская, И. Ю.** Доверие населения к органам муниципальной власти как основа активного участия граждан в общественной жизни муниципального образования : современное состояние. [Электронды ресурс]. – <file:///C:/Users/User/Downloads/doverie-naseleniya-k-organam-munitsipalnoy-vlasti-kak-osnova-aktivnogo-uchastiya-grazhdan-v-obschestvennoy-zhizni-munitsipalnogo-obrazovaniya-sovremennoe-sostoyanie.pdf>

6 **Мұратқызы, А.** Миграционные процессы в Республике Казахстан в оценках населения. [Электронды ресурс]. – <https://vestnik-humanitar.tou.edu.kz/storage/journals/65.pdf>

7 **Каппасова, Г. М., Акишев, А. А., Сулейменов, М. А.** Павлодар облысының көші-қон әлеуеті: әлеуметтанулық-саяси зерттеу нәтижесі бойынша. [Электронды ресурс]. – <https://vestnik-humanitar.tou.edu.kz/storage/journals/37.pdf>

8 **Манжосов, А. А.** Политическая ситуация как объект политологического исследования: теоретические и прикладные аспекты. [Электронды ресурс]. – <https://www.dissercat.com/content/politicheskaya-situatsiya-kak-obekt-politologicheskogo-issledovaniya-teoreticheskie-i-prikla>.

9 Актуальные вопросы социального развития Республики Казахстан в рамках идеи «Общества Всеобщего Труда». [Электронды ресурс]. – <https://kafu.edu.kz/en/2014-11-06-08-12-37/idea-of-universal-labor-society/1617-aktualnye-voprosy-sotsialnogo-razvitiya-respubliki-kazakhstan-v-ramkakh-idei-obshchestva-vseobshchego-truda.html>

REFERENCES

1 Metodologiya ocenki social'no-politicheskoy obstanovki v obshchestve v interesah obespecheniya nacional'noj bezopasnosti [Methodology for assessing the socio-political situation in society in the interests of ensuring national security] <https://euroasia-science.ru/pdf-arxiv/49-54-rodachin-v-m/>

2 **Mitroshenkov, O. A.** Obshchestvenno-politicheskaya situatsiya v mestnom samoupravlenii : metody i kriterii ocenki [Socio-political situation in local self-government: methods and criteria for assessment]. [Electronic resource]. – <file:///C:/>

Users/User/Downloads/obschestvenno-politicheskaya-situatsiya-v-mestnom-samoupravlenii-metody-i-kriterii-otsenki.pdf.

3 **Valitova, Z. H., Esimova, A. B.** Қазақстан өңірлері: зерттеу тәжірибесі [Regions of Kazakhstan : research experience]. [Electronic resource]. – <https://vestnik-humanitar.tou.edu.kz/storage/journals/34.pdf>

4 **Begimtaev, A. I., Artykbaeva, G. T., Zhayaubaeva, R. G.** Қазақстан ауылдарының zhaj-kyji мен damu perspektivalary : әлеуметтік талдау [Status and prospects of rural development in Kazakhstan : social analysis] [Electronic resource]. – <https://vestnik-humanitar.tou.edu.kz/storage/journals/29.pdf>

5 **Shiryaeva, V. A., Lenskaya I. Yu.** Doverie naseleniya k organam municipal'noj vlasti kak osnova aktivnogo uchastiya grazhdan v obshchestvennoj zhizni municipal'nogo obrazovaniya : sovremennoe sostoyanie [Public confidence in municipal authorities as the basis for active participation of citizens in the public life of a municipal formation : current state] [Electronic resource]. – <file:///C:/Users/User/Downloads/doverie-naseleniya-k-organam-munitsipalnoy-vlasti-kak-osnova-aktivnogo-uchastiya-grazhdan-v-obschestvennoj-zhizni-munitsipalnogo-obrazovaniya-sovremennoe-sostoyanie.pdf>

6 **Myratkyzy, A.** Migracionnye processy v Respublike Kazahstan v ocnkah naseleniya [Migration processes in the Republic of Kazakhstan in the assessments of the population] [Electronic resource]. – <https://vestnik-humanitar.tou.edu.kz/storage/journals/65.pdf>

7 **Kappasova, G. M., Akishev, A. A., Sulejmenov, M. A.** Pavlodar oblysynyn keshi-kon әлеуеті : әлеуметтанулық-саяси зерттеу нәтижесі бойынша [Migration potential of Pavlodar region : according to the results of sociological and political research] [Electronic resource]. – <https://vestnik-humanitar.tou.edu.kz/storage/journals/37.pdf>

8 **Manzhosov, A. A.** Politicheskaya situaciya kak objekt politologicheskogo issledovaniya : teoreticheskie i prikladnye aspekty [Political situation as an object of political science research : theoretical and applied aspects] [Electronic resource]. – <https://www.dissercat.com/content/politicheskaya-situatsiya-kak-obekt-politologicheskogo-issledovaniya-teoreticheskie-i-prikla>

9 Aktual'nye voprosy social'nogo razvitiya Respubliki Kazahstan v ramkah idei «Obshchestva Vseobshchego Truda» [Topical issues of social development of the Republic of Kazakhstan within the framework of the idea of the «Society of Universal Labor»] [Electronic resource]. – <https://kafu.edu.kz/en/2014-11-06-08-12-37/idea-of-universal-labor-society/1617-aktualnye-voprosy-sotsialnogo-razvitiya-respubliki-kazahstan-v-ramkakh-idei-obshchestva-vseobshchego-truda.html>.

Материал 17.12.21 баспаға түсті.

*А. А. Мусагажинова¹, А. М. Турлыбекова², Ж. Д. Кабиденова³

^{1,2,3}Торайгыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 17.12.21.

ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ ОЦЕНКИ СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Мощным фактором общественных изменений являются социальные процессы. Их возможная деструктивная динамика в региональном и общенациональном масштабе способна достигать той степени интенсивности и остроты, при которых возникают угрозы социальных волнений, активного выражения протестных настроений, их эскалации до уровня социально-политических столкновений и конфликтов, социально-политических «взрывов», подрывающих конституционный строй и целостность государства.

Процессы в обществе и политике представляют собой цепь или совокупность сменяющих друг друга общественно-политических ситуаций. Представляя собой конкретную обстановку в социуме, общественно-политическая ситуация является результатом определенного этапа развития общества (или каких-либо его сегментов) и одновременно преддверием более или менее значительных событий следующего этапа. Иначе говоря, общественная ситуация включает в себя особо значимые явления, процессы, отношения, состояния, события общественно-политической жизни страны, региона в определенный отрезок времени их развития.

Современный подход к оценке общественного развития базируется на комплексном восприятии таких ее элементов, как экономика, социальная сфера, популяция. Это многоаспектный процесс, который обычно рассматривается с точки зрения совокупности различных социальных и экономических целей. Даже если речь идет только об экономическом развитии, оно обычно рассматривается совместно с развитием социальным. Социально-экономическое развитие включает в себя такие аспекты, как: рост производства и доходов; перемены в институциональной, социальной и административной структурах общества; перемены в общественном сознании; перемены в традициях и привычках.

Ключевые слова: социальное развитие, социальное самочувствие, социальная политика, качество жизни, доверие общества, эффективность государственного управления.

*A. A. Musagazhinova¹, A. M. Turlybekova², Zh. D. Kabidenova³

^{1,2,3}Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 17.12.21.

BASIC APPROACHES TO ASSESSMENT OF SOCIO-POLITICAL PROCESSES IN SOCIOLOGICAL RESEARCH

Social processes are a powerful factor in social change. Their possible destructive dynamics on a regional and national scale can reach the degree of intensity and severity at which there are threats of social unrest, active expression of protest sentiments, their escalation to the level of socio-political clashes and conflicts, socio-political «explosions» that undermine the constitutional order and the integrity of the state.

Processes in society and politics are a chain or set of socio-political situations replacing each other. Representing a specific situation in society, the socio-political situation is the result of a certain stage in the development of society (or any of its segments) and at the same time the threshold of more or less significant events of the next stage. In other words, the social situation includes especially significant phenomena, processes, relations, states, events of the socio-political life of the country, region in a certain period of time of their development.

The modern approach to assessing social development is based on an integrated perception of such elements as the economy, social sphere, and population. It is a multidimensional process that is usually viewed in terms of the totality of various social and economic goals. Even if it is only about economic development, it is usually considered in conjunction with social development. Socio-economic development includes such aspects as: growth of production and income; changes in the institutional, social and administrative structures of society; changes in public consciousness; changes in traditions and habits.

Keywords: social development, social well-being, social policy, quality of life, public confidence, efficiency of public administration.

Теруге 17.12.2021 ж. жіберілді. Басуға 30.12.2021 ж. қол қойылды.
Электронды баспа
810 Кб RAM
Шартты баспа табағы 7,5.
Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.
Компьютерде беттеген: З. С. Исакова
Корректор: А. Р. Омарова
Тапсырыс № 3871

Сдано в набор 17.12.2021 г. Подписано в печать 30.12.2021 г.
Электронное издание
810 Кб RAM
Услпеч.л 7,5. Тираж 300 экз. Цена договорная.
Компьютерная верстка: Исакова З. С.
Корректор: А. Р. Омарова
Заказ № 3871

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған
Торайғыров университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы
Торайғыров университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.
8 (7182) 67-36-69
e-mail: kereku@tou.edu.kz
vestnik-humanitar.tou.edu.kz